

הזכויות במקרקעין כצמודות לשרות כפי שהן משתקפות בשירה של ימי הביניים

מאת

עו"ד אברהם סוכובולסקי

התפוררות הקיסרות הרומית במאה הרביעית לספירת הנוצרים והתפרצות השבטים ההונים והגרמנים לתחומי הקיסרות גררו חוסר בטחון ואנדרלמוסיה. חוסר הבטחון ששרר בתחומי הקיסרות גרם לשינוי ערכים במושגים הרכשיים. הבעלות השבטית המשותפת או הקנין הפרטי במקרקעין אבדו את משמעותם. במצב של תוהו ובוהו הסתופפו בני אדם תחת חסותם של מלכים או מגנטים כדי שאלה יגנו עליהם ועל רכושם. הקרקעות עברו לידי התקיפים אשר סביבם התאגדו כל כחשי החסות וההגנה. האדונים אשר ריכזו בידם את הקרקעות חלקו אותם בין בני חסותם, אולם לא היתה זו חלוקה אשר העניקה למקבל החסות בעלות או דומיניום במובן הרומי. מושג זה אבד עליו הכלת. איש החסות, או ה־Vassallus (מלה שמקורה קלטי: Vassus – עבד), התחייב, תמורת החסות שניתנה לו, לספק לאדונו עזרה צבאית או שירותים אחרים. ראש התקיפים היה כמובן המלך. המלך היה תופס את האדמה כולה ומחלק אותה חלק שירותים לאנשי חסותו והנהיג אחריו. חלוקת האדמות קיימה את הצד המלך והיא גם שסיפקה לו צבא למלחמה שפרצה לעיתים מוזמנות. בדברו על המלכים הפרנקים אומר ההיסטוריון המפורסם של המשפט הגרמני ברונר¹ כי ע"י הכיבושים הפך המלך להיות הבעלים של כל האדמות אשר היו שייכות קודם לכן לפיסקוס הרומי; הוא חילק את האדמות בין הפרנקים אנשי שלומו תמורת שירותים. האדמה החלה להתרכז בין אנשי הצרו של המלך אשר מצידם חלקו קרקעות בין אנשי שלומם ומבקשי חסותם. אנשים חפשים שהיו זקוקים להגנה בקשו חסות מהמגנטים והיו חייבים שירותים לאותם מגנטים תמורת ההגנה שניתנה להם. אנשים חפשים הפכו כך להיות עבדים למהצח².

סר הנרי ספלמן, יוריסט אנגלי כהמאה ה-17, ביצה את המצב המשפטי שנוצר כתוצאה מהקשר בין הזכות לקרקע לבין ההובה להעניק שירותים בביטוי The Feudal System.³ יסוד השיטה הוא ה־Fee, או כפי שקראוהו בלטינית של ימי הביניים ה־Feodum, השירות הניתן חלק הזכות להתזיק בקרקע. קשה לדבר על "שיטה פיאוולית" אף כי נהוג ומקובל לדבר על כך. המשטר הפיאולתי הפרנקי כונה היה מהמשטר האנגלי לאחר הכיבוש הנורמני, וכונה היה משטר הקרקעות באנגליה עצמה לפני הכיבוש של ויליאם, מזה שלאחריו. העוסקים בחוק הקרקעות העותומאני נוהגים אף הם לכנות את

1 Brunner, *Grundzuge Der Deutschen Rechtsgeschichte*, Leipzig, 1905, s 26

2 ברונר, ה"ש 1 לעיל, עמ' 28.

3 Fisher, *A History of Europe*, p. 148

הזכויות במקרקעין כצמודות לשרות כפי שהן משתקפות בשירה של ימי הביניים

המשטר ששרר לפני חוק הקרקעות משנת 1858 כמשטר "פיאודלי", אולם משטר זה שונה היה במהותו תכלית שינוי מהמשטר הפיאודלי באירופה. בלקסטון בספרו מגדיר את הפיאודליות כך :

"ראשית – היתה שבועת הנאמנות, אשר הפכה את כל אשר נשא שבועתו בעיני הפיאודלים לוסל או צמית ; ושנית – התחייב הצמית להגן על אדמות אדונו וזכויות קניינו כנגד כל אויב מבית ומחוץ"⁴.

הזכות לקרקע צמודה לחובה לשרת את האדון. אולם במהותה שונה היתה השיטה הפיאודלית הפרנקית מהשיטה הנורמנית באנגליה. בשנת 1088 נשבעו כל האצילים והאבירים שבועת אמונים ישירה לוייליאם מלך אנגליה, אותה הצהרת אמונים הידועה כשבועת סאלסבורי. הפיאודליזם האנגלי חייב את הנאמנות ישירות למלך. מכאן, שהתיאוריה השלטת בדיני הקרקעות האנגליים היתה, כי הקרקעות כולן שייכות למלך וכל זכות המוענקת בהן באה מכוחו בלבד⁵.

בעוד שהשיטה הפיאודלית האנגלית היתה מקור כח והכנסה למלך, הרי שהשיטה הצרפתית פוררה את הכח המלכותי לחלוטין. הווסלים של פלנדריה, נורמנדיה, בורגונדיה, גאסקוניה, טולוז וברצלונה ניהלו למעשה ממלכות עצמאיות בתחומי אחוזותיהם הענקיות ועמדו בפני המלך כקיר איתן. הם לא ראו את עצמם כפופים למלכי צרפת, ואפילו יצאו נגדם למלחמה. לסמוך עליהם בעת צרה לא יכול היה המלך. השיטה הפיאודלית הצרפתית החלה לצמוח כאשר חולקה ממלכתו של קרל מרטל בין בניו פפין וקרלומאן במאה השמינית לספירה. שני מלכים אלה הרבו לחלק את אחוזותיהם בין האצילים תמורת חובת נאמנות ומתן שירותים צבאיים, בעיקר Benefices. בזמנם החלו בצרפת להשתמש הרבה במושגים Vassal ו-Seigneur⁶. כאמור, גררה השיטה הפיאודלית הצרפתית להתפוררות השלטון המרכזי, וחובת הנאמנות כלפי המלך היתה לרוב חובה פורמלית בלבד ללא ערך כלכלי או צבאי.

המשטר הפיאודלי היה, איפוא, רב גווני ומשתנה לפי תנאי המקום והזמן. אולם מבחינת דיני הקרקעות יכולים אנו לדבר על שיטה פיאודלית במובן זה, שהזכות להחזיק בקרקע ולהנות ממנה היתה צמודה לשרות מסויים ולחובת נאמנות לאדם מסויים. הווסל אשר איבד את אמונו של הסניור והואשם ע"י הסניור בהפרת נאמנות, איבד את זכותו בקרקע ואת מקומו ירש ווסל אחר. הזכות פקעה עם הפסקת מתן השירותים. העברת הקרקעות והענקת זכויות בקרקע נעשתה בקשר עם שירות, והזכות בקרקע עברה יחד עם חילופי הווסלים. "שירת הגבורה" של ימי הביניים ביטאה יפה את הקשר בין חובת הנאמנות לבין הזכות בקרקע, וסבורני כי מהשירה הלאומית יש ללמוד רבות על המוסדות המשפטיים⁷.

4 Blackstone, *Blackstone's Commentaries*, Tucker, ed., III, p. 49

5 Cheshire, *The Stubbs Constitutional History of England*, I, p. 287-3
ראה גם *Modern Law of Real Property*, 9th ed., p. 12-13

6 Octave Aubry, *Histoire De France*, p. 22

7 Chadwick, *Origins of the English Nation*, p. 144: "Our best guidance is clearly to be found in native poems and tradition". See also Eric John, *Land Tenure in Early England*, p. 54: "We can not get the feel, the smell of a past society, better than through its literature"

ארבעה שירים אפיים מקצוות שונים של אירופה מבהירים, לא פחות מספרי משפט, את מהות הזכות במקרקעין בימי הביניים. כבר נאמר לעיל כי קשה לדבר על "שיטה פיאודלית" אחידה. אולם ארבעת השירים האפיים, אותם נזכיר להלן, שמקורם בארבע ארצות שונות, מוכיחים כי כלל זהב היה מינה ביסוד כל השיטות הפיאודליות: הזכות בקרקע פקעה ועברה יחד עם הפרת נאמנות מצד הווסל. חובת הנאמנות בין ווסל וסניור חייבת היתה להיות מדרגה כה גבוהה, עד כי עלתה היא על קשרי משפחה וחובת נאמנות למשפחה. העקרון הפיאודלי של חובת הנאמנות לסניור יצר את הקנין הפיאודלי והפקיע את הרכוש הפרטי והמשפחתי.

בספריה של קסל בגרמניה נמצא כתב יד גרמני מהמאה השמינית או התשיעית לספירה המכיל קטע משירת הילדברנד. השיר עוסק במאה החמישית לספירה, תקופת גדידת העמים. באותה תקופה מחפש כל אדם אדון לחסות בצילו. הילדברנד מיפר את נאמנותו ל-Otacher או Odoaker ועובר למהנהו של Dietrich או Theodorich, וכתוצאה מכך הוא מאבד את ביתו ואת אחוזתו. בנו Hadubrant הנשאר באחוזתו, מצטרף עם התבגרו למהנהו של אודואקר. השיר מספר כיצד נפגשים אב ובנו, שלא הכירו זה את זה, בעת הקרב בין שני המהנות היריבים וסופה של הפגישה קטילת הבן בידי אביו. כששואל האב את יריבו, כפי שהיה נהוג אז, על מוצאו ומשפחתו, מתברר לו לפתע כי בנו הוא העומד לפניו. זאת למד הוא מדברי היריב המספר את הידוע לו אודות אביו⁸:

"dat sagetun mi ufere liuti,
alte anti frote, dea erhina warun,
dat hiltibrant heitti min fater; ik heittu hadubrant.
forn her ostar gihueit (flohher otachresnid)
hina miti theotrihhe enti sinero degano filu
her furlaet in lante luttilla sitten
prut in bure, barn unwahsan,
arbeo laosa".

"סיפרו לי זקנים רבי מעש
אשר או חיו,
כי הילדברנד היה עם אבי
ואדוברנד שמי אני,
נמלט מועם אוטאקר
עם דיטריך ואנשיו;
עזב הוא בבית אשה בודדה,
ילד קטין, אחוזה נטושה (Arbeo laosa)."

המילים, arbeo laosa מציינות בגרמנית של ימי הביניים את איבוד האחוזת אשר בא כאן עקב המרד בסניור. הנאמנות לסניור חזקה באותם ימים מקשרי משפחה. עקרון הקשר בין הבעלות בקרקע לבין השרות לסניור או ללורד מתבטא בצורה ברורה ביותר באפוס האנגלו-סקסי שחובר במאה השמינית לספירה, Beowulf. לפני

8 ראה צילום כתב היד המקורי בספרם של Vogt und Koch, *Geschichte Der Deutschen Literatur*, 1 Bd. s. 26-27; Verlag des Bibliographischen Instituts, 1904

הזכויות במקרקעין כצמודות לשרות כפי שהן משתקפות בשירה של ימי הביניים

הקרב האחרון נוטשים הידידים הווסלים את המלך ביאוולף, אדונם, זולת Wiglaf הנשאר נאמן לו. פוגה וויגלף אל האצילים ומודיע כי רכושם ורכוש בני משפחתם יאבד משום סרובם לשרת את אדונם עד הסוף⁹ :

"Now shall the receiving of treasure and gifts of
swords, all joy of ownership, and confort be wanting
to your race, each man of your family will have to
wander, shorn of his landed possessions, as soon as
nobles far and wide hear of your flight, your
despicable act."

על קטע זה מ־Beowulf מעיר אריק ג'ון בספרו¹⁰ :
"דבר זה מלמד כי לוחמים נהגו מנכסי מקרקעין כל עוד מילאו חובתם אך לא יותר. כמובן היה ביאוולף מלך המקום אשר מת בלא בן לרשת אותו, והוא התכוון, כפי הנראה, שויגלאף יהיה יורשו כי הרי העניק לו את טבעתו, את שריונו ואת קסדת הזהב שלו. לכן היה זה ויגלאף אשר היה זכאי לחדש את זכות אנשי הפמליה לאחוזותיהם. מן הראוי לציין כי זו הפעם הראשונה בשיר בה מוזכרות אחוזות אנשי הפמליה ובני הלוויה."

הרבה מאוד יש ללמוד על היחסים הרכושיים בימי הביניים מהפואמה הספרדית שנכתבה במחצית הראשונה של המאה השתים־עשרה של הספירה ע"י מחבר אלמוני: "El Cantar Del Mio Cid" או "El Cid Campeador". הפואמה עוסקת במעשה הגיבור הלאומי הספרדי Rodrigo Diaz De Virar, שכונה אל־סיד.

על יחסי הרכוש באותם ימים ניתן ללמוד הרבה כבר מתחילתה של הפואמה הפותחת במלים אלה¹¹ :

"המלך דון אלפונסו שלח את רוידיאס אל־סיד לגבות את תשלומי החובה שחבו לו מלכי קורדובה וסביליה מדי שנה בשנה. אלמועתמד מלך סביליה ואלמוזפר מלך גרנדה אויבים היו בנפש. אלה היו תומכיו התקיפים של אלמוזפר מלך גרנדה : הרוזן דון גארסיה אורדוניס, פורטון סאנצ'יס, חתנו של המלך דון גארסיה מגבריה ולופה סאנצ'יס, כל אחד מהם חש עם צבאו לעזרת המלך אלמוזאפיר וכולם יחדיו יצאו למלחמה על אלמועתמד."

פתיחת הפואמה מראה כי המלך נהג לקבל מהווסלים גוסף לשרות הצבאי גם תשלומי חובה שנתיים שנקראו או בספרדית Parias וגם בשם הלטיני Tributum או Vectigal. הזכות של הסניור היחה גם פיסקאלית.

9 Beowulf 2.2884–2889, The Clark Hall Translation

10 Land Tenure in Early England, p. 54

11 ראה הגוסח המקורי של הפואמה בהוצאת Espasa Calpe Mexicana, S.A. La Coleccion Austral, 1949, p. 10.

המושג טריבוטום או וקטיגאל במשמעות הפיאודלית התגלגל ממושג פיסקאלי אחר בו השתמשו הרומאים כבר בתקופת הרפובליקה ולאחר מכן בתקופת הקיסרות.¹² אם נמשיך לסקור במקצת את הפואמה הספרדית אל-סיד נראה כי חובת הנאמנות היתה דו-סטרית. הדון היה חייב לבוא לעזרת הווסל כשהותקף האחרון, ואמנם, אחד ממעשי הגבורה של אל-סיד היה הבסת צבאו של מלך גרנדה אשר ניסה להתנפל כאמור על מלך סביליה, הווסל של המלך הספרדי אלפונסו. המלך אלפונסו שלח איפוא את הווסל אל-סיד להגן על אלמועתמד מלך סביליה. מכאן לומדים אנו שלא רק הנוצרים אלא גם המאורים המוסלמים השתתפו באותם ימים בארגון הפיאודלי האירופי. בהמשך הפואמה מסופר על אנשי חצר המלך שקגאו באל-סיד והוציאו דיבתו רעה אצל המלך אלפונסו. המלך החושב ברוגזו כי אל-סיד בגד בו, מצווה עליו לעזוב את כל אדמותיו ורכושו ולצאת את ממלכתו. שוב חוזר המעשה בהילדברנד ובאנשי חצרו של ביאוולף המאבדים את זכויותיהם בקרקע יחד עם ניתוק הקשר הפיאודלי. הקטע בפואמה העוסק בגרושו של אל-סיד מאדמתו הוא אחד הקטעים היפים שבה. הוא מתאר בצורה ממצה ובהירה את מהות היחסים הפיאודליים וקשרם לזכויות בקרקע:

“קרא אליו אל-סיד את הווסלים ובני משפחתו ;
 סיפר להם כי במצוות המלך עליו לנטוש חוך תשעה ימים את כל אדמתו ;
 שאל אותם אל-סיד מי בוחר אליו להילוות בדרכו ומי להשאר ;
 אמר : אלהים ישלם לבוחרים ללכת אחרי ומהמבכרים להשאר פה אפרד כידיד ;

כה ענה בן-דודו אלבאר פניו ;
 אחריך גלך אל-סיד בישוב ובארץ ציה ;
 כל עוד נשמתנו בנו אותך לא נעזבה ;
 בשרותך נכלה כל סוס, פרדת כסף ולבוש איך לנו ;
 לנצח נשרתך ווסלים נאמנים אנו ;
 הסכימו כולם לדברי דון אלבארו ;
 הודה להם אל-סיד מקרב לבבו ;
 אל-סיד את ביבאר עזב ולעיר בורגוס פניו ;

12 ראה ציצרו, ורם, 131, 53, 2:

“מן הראוי להזכיר כיצד כונו שם צנזורים בסיציליה כשהיה ורם פרטור. הצנזורה היא המשרה אשר הסיציליאנים הקפידו מאד לבחור את המתאים לה ביותר; הסיבה לכך: הסיציליאנים שלמו מס שנתי (טריבוטום) בהתאם לערך הרכוש ובעת שומת המס היתה לצנזור מלוא הסמכות להעריך את ערך הרכוש ולקבוע את סכום המס.”
 Vide Etiam, Caesar de Bello Civili. “In capita singula servarum et liberarum tributum imponebatur”

מדברי קיסר יוצא ששם זה ניתן גם למס גולגולת. הטריבוטום היה, איפוא, מס רכוש (Tributum Sol) ומס גולגולת (Tributum Capitis); הטריבוטום היה נוהג אף בארץ ישראל בתקופת התלמוד: בקשר לכך עיין בספרו של בוק הלכות מסים במקורות העבריים, עמ' 98. הטריבוטום הוטל ע"י הרומים על הקרקעות שבמושבות. מבחינת התיאוריה המשפטית היו הקרקעות במושבות, בדומה לאדמת מירי שלנו, שייכות לקיסר והוטל עליהן מס קרקע לטובת הקיסר: מי שלא שילם איבד את אדמתו. ראה דברי גאיוס אינסטיטוציות, 21, 2. הוקטיגל היה אף הוא מס רומי המשתלם בדרך כלל בעין מיבול חקלאי או מרכוש אחר. ראה דיגסטא 6.3.1. pr.

הזכויות במקרקעין כצמודות לשרות כפי שהן משתקפות בשירה של ימי הביניים

נשאר עוובים ושוממים ארמנותיו ;
הסב את פניו לאחור ובבכי מרר ;
ראה חלונות ושערים פרוצים ואין סוגר ;
ראה עמודים ערומים עליהם לא תלו עוד מעילים ופרוות ;
עמודים עליהם לא חנו עוד ניצים וצפרי נוד בלהקות ;
נאנח אל-סיד כי לבו נסער ;
עצר את סערת לבבו נשא דברו ואמר :
במרומים ברוך תהיה לי אלהי !
ראה עד היכן הביאוני אויבי !¹³

קטע זה מראה בעליל כי ניתוק קשר השרות גרם לניתוק הקשר הרכושי. הוא גם מבהיר את ההבדל בין השיטה הפיאודלית האנגלית לבין השיטה הפיאודלית הקונטיננטלית לאחר הכיבוש הנורמני של אנגליה. הווסלים של אל-סיד חבים חובת נאמנות לאדונם והם עוובים את האחווה יחד אתו. הקשר הישיר בין המלך לבין ווסל המשנה, אם אפשר לכנות אותו כך, איננו קיים.

אותו קשר של שרות לסניור, המעניק את הזכויות בקרקע לווסל, מתבטא בצורה ברורה באפוס הצרפתי של ימי הביניים, או נכון יותר, באפוס הפרנקי הנקרא שירת רולנד, *La Chanson de Roland*. האפוס עוסק בווסל של קרל הגדול, הגבור רולנד, אשר

: El Cantar del Mio Cid, 1, *op. cit.*, p. 14-16 13

Enbio por sus parientes e sus vasallos edixoles commo el
rey le mandara sallir de toda su tierra, e que le non dara
de plazo mas de nueve dias, e que queria saber dellos quales
querian ir con el o quales fincar.

"e los que commigo fueredes — de dios ayades buen grado".

"e los aca fincaredes — quierome ir vuestro pagado".

Entonces fablo Alvar Fanez — su primo cormano:

"Convusca iremos, Cid — por yermos e por poblados,

"ca nunca vos fallaremos — en quanto seamos sanos

"convusco spenderemos— las mulas e los cavallos

"e los averes e los panos

"siempre vos serviremos — como leales vasallos."

Entonce otorgaron todos — quanto dixo don Alvaro;
mucho gradescio mio Cid — quanto alli fue razonado . . .

Mio Cid movio de Bivar — para Burgos adelinado,
assi dexa sus palacios — yermos e desheredados.

De los sos ojos — tan fuertementre llorando
tornava la cabeza — e estavales catando.

Vio puertas abiertas — e ucos sin canados,
alcanderos vazias — sin pieles e sin mantos
e sin falcones — e sin actores mudados.

sospiro mio Cid — ca mucho avie grandes cuidados.

Fablo mio Cid — bien e tan mesurado:

"grado a ti, señor padre — que estas en alto!

"Esto me an buolto — mios enemigos malos."

נהרג במלחמותיו לטובת המלך. בפואמה חוזרים מדי פעם בפעם בטויים המציינים את הקשר הפיאודלי בין הסניור והווסל. הווסל נקרא בשפת הפרנקית Hum ואילו הסניור נקרא Sire.¹⁴

בחלוקת הקרקעות לווסלים וביחסי הנאמנות בין סניור לווסל עוסק בית מס' 24. חלק זה מהשיר דן בשליחות ששולח קרל הגדול את גאנלון, אחד מאציליו, שבגד בו לאחר מכן, אל המלך מרסיל המאורי. קרל הגדול מציג בשליחות זו למרסיל להיות ווסל שלו ותמורת זאת מוכן הוא להעניק למרסיל מלך סראגוסה את מחצית ספרד ואילו את מחציתה השניה מעניק הוא כאחווה פיאודלית לרולנד.¹⁵

XXIV

"Bels sire Guenes, dist Carlos. entendez:

"De meie port Marsiliun direz

"Que il receivet seinte chrestientet.

"Demi Espaiyne li voeill en fiou duner.

"L'altre meitiet aurat Rollanz li ber.

"Se ceste acorde il ne voelt otrier,

"Suz Sarraguce le siege irai fermer:

"Pris e liez serat par poestet

"Ad Ais le siet serat tut dreit menez:

"Par jugement serat illoec finez:

"La murrat — il a doel e a vietet.

"Tenez cest brief ki est enseellez,

"Enz el puign destre a l' paien le metez."

המשורר האנונימי, המחבר של שירת רולנד, משתמש במלה Fieu לשם ציון האחווה הפיאודלית. מלה זו מקורה מהמלה הלטינית של ימי הביניים Feodum. המלה Fieu מופיעה פעמים רבות בשירת רולנד כמו, למשל, בבית 23.

14 ראה בית מס' 22 בו אומר גאנלון החותן של רולנד לרולנד:

"Tu Nies mis hum ne jo ne ser tis sire"

"אתה אינך הווסל שלי ואני איני הסניור שלך".

וכן ראה גם את השמוש במלה Hum בבית מס' 15.

15 תרגום:

גאנלון האציל מסור דברי למרסיל;

כי עליו כנוצרי להטבל;

ואו את מחצית ספרד מידי כאחווה יקבל;

ומחציתה השניה תהיה אחוזת רולנד האציל;

אם לכך לא יסכים מרסיל;

על חומות סראגוסה מצור אטיל;

ואותו אתפוס ואאסור;

ואובילו לאיקס בירת המלכות;

ואפסוק כי בצער ושפלות ימות;

מכתב זה הטבוע בחותמי קח והעבירו מהר;

וביד ימינך מסרהו ליד מרסיל הכופר.

הזכויות במקרקעין כצמודות לשרות כפי שהן משתקפות בשירה של ימי הביניים

בשירת רולנד מופיעים לרוב גם המושגים וסל ופטרון. כשמופיעים מושגים אלה, מופיעה המלה hum לשם ציון הווסל, והמלה sire לשם ציון האדון או הפטרון.¹⁶ הרעיון המונח באותו בית משירת רולנד אשר תורגם לעיל, שווה ביסודו לרעיונות שהובאו כבר לעיל משירת הילדברנד ושירת אל-סיד וביאוולף, לפיו הנאמנות לסניור מקנה את הזכויות בקרקע ואילו הפר הנאמנות או חוסר הנאמנות שוללים מהווסל את זכויותיו.

מענין לציין כי בשירה הטורקית של ימי הביניים, באפוס המפורסם של אנורי, אשר חובר בימי מוחמד השני במאה ה-15, מופיע אותו רעיון המקשר בין הזכויות במקרקעין לבין הנאמנות לסניור. במאה החמש עשרה חיבר אנורי את ה-Dusturname המתאר את מעשה הגבורה של ראשי השבטים הטורקיים לפני הכיבוש של ביוזנטיון. הספר ה-18 של הדיסטורנמה דן במעשיו ומעלליו של עומר באשה ורגילים לכנות את החלק הזה מהאפוס של אנורי בשם הפרסי Destan-name, דהיינו, ספר מעשי הגבורה.

עומר באשה היה האמיר של אידין באסיה הקטנה וחי במאה הארבע עשרה לספירה. אביו של עומר באשה, מוחמד, היה אב לחמישה בנים והוא חילק את השטחים שהיו בידיו באסיה הקטנה בין חמשת בניו כאחוזות פיאודליות. אנורי בדיסטן-נאמה מציין כי הבן הקטן עיסה לא קיבל חלק באחוזותיו של מוחמד, אלא שהה עם אביו מוחמד – כפי הנראה בעיר בירגי – שם ייב מוחמד עצמו והיא היתה מעון הקיץ של השולטן מוחמד.¹⁷

המנהג לתת את הירושה לבן הצעיר ולהשאיר אותו ליד אביו ראש המשפחה הוא מנהג טורקי קדום אשר מוצאים אותו בכתבים טורקיים מהמאה השמינית והתשיעית לספירה. מאידך, מופיע בסיפור הדסטן-נאמה גם המוטיב של איבוד האחוזת כתוצאה מהתמרדות בסניור. הבן של מוחמד, סוליימן, התמרד ולא נשמע לאביו. כתוצאה מכך נאלץ לעזוב את Tira האחוזת שניתנה לו, שהיתה עיר סמוכה לבירגי עירו של מוחמד, ולהמלט אל חותנו.¹⁸

איש המסעות המפורסם אבן-בטוטה בן המאה הארבע-עשרה, בעל הספר "המסעות", מתאר אף הוא בספרו את אשר מספר אנורי בשירו. הוא מספר כי בבואו לעיר בירגי מצא את השולטן מוחמד רוגז על בריחתו של בנו הצעיר סוליימן לחותנו אורחאן-בק. השולטן סוליימן זמרד באביו נאלץ לנטוש את האחוזת שהעניק לו אביו ונמלט לחותנו.¹⁹ הנושא של איבוד הזכויות באחוזת כתוצאה מחוסר נאמנות לסניור מצא איפוא את ביטויו באפוס הטורקי שחובר בסוף ימיה של ממלכת ביוזנטיון.²⁰

הזכויות הרכושיות הנובעות מהיחס בין סניור לווסל מוגדרות יפה בקובץ הלומברדי שחובר ע"י Roberto de Horto מימי הביניים, הנקרא Consuetudines Feudorum.²¹

16 ראה למשל בית 21.

17 ראה דסטן-נאמה חרוזים מס' 437, 851, 855.

18 ראה דסטן-נאמה חרוז מס' 725.

19 ראה אבן-בטוטה, ספר המסעות, חלק 2, עמ' 299.

20 ראה ספרו של Paul Lemerle, *L'Emirat D'aydin Byzance et L'Occident*, Presses U. de France, 1957, p. 65.

21 הקובץ המכיל מנהגים חיקוקים וצווים שהוצאו ע"י האימפרטורים של הקיסרות הרומית הקדושה פורסם ע"י Sebastianus Batta מטורינו שבאיטליה בשנת 1829.

חוק שחוקק ע"י הקיסר הגרמני היינריך השני מהמאה האחת עשרה לספירה מטפל באיבוד הזכות של הווסל בקרקע. הסיבה לאבוד הזכות היא בגידת הווסל או חוסר נאמנותו. הפרת הנאמנות מתבטאת בקשירת קיור נגד האדון, בהושטת עזרה לאויביו ואף בהפקרת האדון בשדה הקרב בעודו חי. הפרת נאמנות הגוררת אבוד הזכויות בקרקע היא גם עשיית מעשה ניאוף באיבת האדון.²² באותו אוסף של חיקוקים מוגדרת הזכות הפיאודלית האירופית בבהירות רבה. הזכות הרכושית הפיאודלית נקראת בלשונות אירופה Beneficium או Benefice. יסודות הבניציון היו אלה:

- א. המלה עצמה מציינת מעשה חסד מטעם הסניור. הענקת הקרקע תלויה ברצונו ובחסדו.
- ב. הבעלות בקרקע נשארת בידי הסניור.
- ג. הווסל מקבל זכות הדומה לזכות אכילת פירות או Usufructus.
- ד. זכות ההנאה של הווסל ניתנת לו ולירשיו הזכרים והנקבות (עד כמה שנקבע כך), ואין להוציאה מידיהם כל עוד משרתים הם את אדונם בנאמנות.
- ה. השרותים הם בלתי מוגדרים; ויכול שיהיו מוגדרים באקט היוצר את הזכות.

הפעולה המשפטית אשר יצרה את הזכות הקרקעית הפיאודלית נקראת Investitura אשר פירושה הענקת החזקה בקרקע לווסל. היו נוהגים לבצע פעולה משפטית זו בבית המשפט או ע"י מסמך ציבורי Instrumentum Publicum, כלומר במשרד לרשום חוזים והעברות של קרקעות.²³

האינסטיטורה לוותה בשבועת נאמנות חגיגית בדרך כלל בוו הלשון²⁴:

"אני טיטוס נשבע בברית החדשה הקדושה לאלהים כי משעה זו ועד סוף ימי אשאר נאמן לך גאיוס אדוני כנגד כל אדם זולת הקיסר או המלך".

חובת הנאמנות, כפי שראינו באפוסים של ימי הביניים היתה חובה משפטית החלה על הסניור ועל הווסל לחוש אחד לעזרתו של משגהו בעת צרה. הקשרים הרכושיים יצרו ביניהם נאמנות משפחתית ממש. לסניור היתה למשל הזכות לקבל מוהר בעת נשואי בת הווסל. יחסי האמון ההדוקים גררו אחריהם מאמצים מרובים מצד הווסל לשמור על אדמתו, לטפחה ולעבדה. המנהגים והחוקים האירופאיים דרשו משני הצדדים דרגת נאמנות גבוהה ביותר; כל אחד מהצדדים דב הובת שמירה ופקות על גופו ורכושו של משגהו.

כך מתבטאים היחסים הפיאודליים בשירה ובספרות של ימי הביניים.²⁵

22 "הוסל אשר בתחבולות מרמה ובאי הגינות פגע באדונו או קשר קשר בהחבא או בגלוי נגדו או נתחבר לאויביו או עשה מעשים דומים כך שיש להתייחס אליו כלאויב אדונו ולא כלנאמנו וכמריכין אם נגד או הפקיר את אדונו בשדה הקרב — תשלל ממנו אחותו. אולם אין לאשר את שלילת האחות אלא אם הוכח הדבר בברור ע"י המישה עדים כשרים והגונים."

23 ראה ספרו הנ"ל של אוברטו דה הורטו *Consuetudines Feudorum*, ספר 2 סעיף 2.

24 אוברטו דה הורטו, ה"ש 23 לעיל, ספר 2, סעיף 7.

25 שם, שם, סעיף 6.

MISHPATIM appears with the generous help of the following:

the Endowment fund in memory of the great lawyer

Prof. Hans Kelsen

the Endowment fund in memory of the distinguished teacher of the

Faculty of Law, Hebrew University of Jerusalem,

Dr. Avraham Rosenthal

MISHPATIM gratefully acknowledges the financial assistance of the following Institutions: The Faculty of Law, Hebrew University of Jerusalem; The Ministry of Justice of Israel; The Israel Bar Association.

Alpha Press, Jerusalem

EDITORIAL BOARD

M. Bas, R. Bar-Hayim, A. Levine, B. Lifshitz, U. Messer, E. Montag,
M. Raphael, N. Vilensky

Editor: M. Gur-Arye

Associate Editors:
D. Cheshin Y. Ribak

Secretary: Nili Vilensky

Faculty Adviser: Prof. I. England

Manuscripts should be submitted to the Editor, MISHPATIM,
Faculty of Law, Hebrew University, Mt. Scopus,
P.O.B. 24100, Jerusalem

The office is open Sunday, Monday & Wednesday
from 8.00-10.00 a.m.
Tuesday & Thursday 13.00-15.00 p.m.
Tel. (02)882550

Manuscripts which are not accepted for publishing will not be returned